

В.Ю. ВАСЕЦЬКИЙ,
кандидат юридичних наук

ПРАВОВА АНТРОПОЛОГІЯ: ФІЛОСОФСЬКІ АСПЕКТИ З ПОЗИЦІЇ СТАНОВИЩА ОСОБИ В СУСПІЛЬСТВІ

У статті досліджуються філософські аспекти правової антропології з позиції становища особи у суспільстві з урахуванням особливостей сучасного розвитку правової науки в Україні. Зазначаються тенденції суттєвих змін, які пов'язані з науковим і технологічним прогресом, що обумовлює нові напрями в правовій сфері, які спрямовані на гарантування у майбутньому достойне життя людини, її безпеку, захист її прав та свобод. Розглядаються основні чинники, які складають антропологічні основи права, що визначають вплив людської природи на розуміння сутності та особливостей права. Робиться висновок, що нині всі філософсько-ціннісні виміри права в Україні стверджують принцип верховенства права, який є виразом загальнолюдських цінностей та проявом розвитку правової культури суспільства.

Ключові слова: правова антропологія, взаємовідносини людини і суспільства, права людини.

Васецкий В. Ю. Правовая антропология: философские аспекты с позиции положения личности в обществе.

В статье исследуются философские аспекты правовой антропологии с позиции положения личности в обществе с учетом особенностей современного развития правовой науки в Украине. Отмечаются тенденции существенных изменений, связанных с научным и технологическим прогрессом, который обуславливает новые направления в правовой сфере, направленные на гарантирование в будущем достойной жизни человека, его безопасность, защиту его прав и свобод. Рассматриваются основные факторы, составляющие антропологические основы права, которые определяют влияние человеческой природы на понимание сущности и особенностей права. Делается вывод о том, что в настоящее время все философско-ценностные измерения права в Украине утверждают принцип верховенства права, который является выражением общечеловеческих ценностей и проявлением развития правовой культуры общества.

Ключевые слова: правовая антропология, взаимоотношения человека и общества, права человека.

Vasetsky Viacheslav. Legal anthropology: philosophical aspects from the standpoint of the position of the person in society.

In this paper the philosophical aspects of legal anthropology from the standpoint of the position of the person in society, taking into account the features of the modern development of legal science in Ukraine are investigated. There are trends of significant changes associated with scientific and technological progress, which causes new directions in the legal sphere, aimed at guaranteeing a worthy life for a person in the future, his safety, protection of his rights and freedoms. The main factors that make up the anthropological foundations of law, which determine the influence of human nature on the understanding of the essence and features of law are considered. The conclusion is made of following: at present time all the philosophical and value dimensions of law in Ukraine establish the principle of the rule of law, which is an expression of universal human values and a manifestation of the development of the legal culture of society.

Key words: legal anthropology, relationship of person and society, human rights.

Реформування правової системи України, її прагнення досягти європейських стандартів відбувається у часи, коли світ зазнає величезних змін, коли він відходить від попередніх досягнень, але не усвідомив ще свого сучасного становища й у загальному розумінні не може з певною достовірністю прогнозувати майбутнє. становище. У зв'язку з цим С. Максимов зазначає про необхідність враховувати особливості самого права як складного феномена, що відчуває на собі вплив різноманітних чинників – основ права. Серед таких детермінант він виокремлює антропологічні засади права – відмінні ознаки людської природи, що впливають на розуміння сутності та особливостей права¹.

Масштабні історичні події виявляються одночасно і витоком суттєвих змін не тільки на мапі світу, а й у правовій сфері. Так, історичним фактом є поява після Першої світової війни яскраво виражених тоталітарних держав, у яких право не мало суттєвого значення. Прийняті там закони обслуговували потреби правлячої верхівки, вони виконували роль виправдання злочинів влади, що призвели до трагедії цілого покоління людей у цих країнах. Історичним фактом є також поява після Другої світової війни колективної системи безпеки, метою якої було забезпечення неможливості катаклізмів подібного масштабу. Була створена Організація Об'єднаних Націй з цілою системою організаційних і правових інститутів. Забезпечення прав людини стало основою для створення правових інститутів на міждержавному і національному рівнях. Приєднання держав до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод² та створення Європейського суду з прав людини стало основою юридичної відповідальності держави перед особою³.

Наразі мають місце тенденції суттєвих змін, що зумовлені науковим і технологічним прогресом. Ці зміни проявляються не тільки з позитивного боку, а й мають суттєві негативні прояви, наслідком яких є поява можливості поширення засобів масового знищення, різким зростанням кількості терористичних організацій, що також використовують можливості сучасних досягнень. Крім того, поява біотехнологій та інформаційних систем уможлиблює втручання як у людську природу, так і більше, ніж будь-коли раніше, впливати на психіку людини та сприйняття нею дійсності. Щодо цього вчені та громадські діячі відмічають необхідність нових напрямів у правовій сфері, які гарантували б людині у майбутньому гідне життя, її безпеку, захист її прав та свобод.

Тому актуальним є загальний розгляд взаємовідносин людини і суспільства, взаємозв'язку між людиною і правом, що досліджується правовою антропологією як одним із базових розділів філософії права⁴. Аналіз цих аспектів з позиції стану людини в суспільстві з урахуванням особливостей сучасного розвитку правової науки в Україні є метою даної статті.

Останнім часом спостерігаються кардинальні зміни уявлення про найбільш загальні прояви в матеріальній і духовній сферах дійсності. Це відображається, зокрема, в появі відповідних наукових підходів, способів дослідження, в яких наука використовує узагальнені поняття, терміни, де відображаються нові бачення. Розв'язання загальних проблем права в межах філософії права пов'язане з трансформаційними перетвореннями в методології цієї науки, які зумовлені передусім антропологізацією цього предмета, і відповідно, розвитком філософсько-правової та юридичної антропології.

Термін «антропологія» був введений ще Аристотелем і тлумачився ним у контексті духовних людських якостей. Антропологія як система наук, які вивчають людську істоту в суспільстві, склався під впливом французьких просвітників, зокрема Ж.-Ж. Руссо⁵, і є близьким до поняття «людинознавство». І. Кант у книзі «Антропологія з прагматичного погляду» надає визначення поняття антропології як системного цілісного вчення про людину з фізіологічної та прагматичної точок зору⁶.

Як зазначає М. Козюбра, антропологічний «переворот» у науці, який відбувся в 60-х роках ХХ ст., актуалізував антропологічний підхід до праворозуміння. У цьому підході можна виокремити два аспекти – біоантропологічний, або біосоціальний і етнографічний або етнологічний. Перший з них акцентує на тому, що право, як і інші соціальні інструменти, зумовлене недосконалістю біологічної природи людини, тому заради самозбереження соціуму і забезпечення стабільності суспільства необхідні розподіл прав і обов'язків між людьми та дотримання принципу «людина вільна тією мірою, в якій вона не посягає на свободу інших осіб». Другий аспект основну увагу зосереджує на соціо- (етно-) культурній зумовленості правового статусу особистості й, відповідно, права. Завдяки такому підходу відбулася інституціалізація юридичної антропології, яка нині успішно розвивається не лише на Заході, а й на теренах колишнього Союзу РСР, зокрема в Україні⁷.

Правова антропологія – це вчення про місце людини в праві і права у людині, його відношення до правових явищ, здатності створювати право і сприймати його зміст. Безпосереднім об'єктом антропології права виступає правове буття людини в об'єктивно існуючій правовій системі конкретного суспільства. Об'єктом дослідження антропології права виступає правове існування людини у відповідних нормативних системах. П. Рабінович зазначає, що предметом юридичної антропології є закономірності правового буття людини в об'єктивно існуючій нормативній системі (система соціальних регуляторів поведінки, позитивне право), яке отримує зовнішній вияв у можливості (суб'єктивне право) та необхідності (суб'єктивний обов'язок) певної поведінки людини.

В останній час, на думку українських учених, спостерігається «антропологічний бум», що свідчить про формування саме людиноцентричних установок і переконань серед науковців, про становлення антропологічної парадигми як системи науково-дослідних установок, переконань, підходів і знань щодо з'ясування антропної природи права та правових явищ, світоглядну основу якої (системи) становлять висновки антропології й інших наукових систем про сутність людини, її природу та взаємозв'язки з суспільством і соціальними групами. Правова антропологія, розвиваючись у межах філософсько-правового різновиду антропологічної парадигми, має саме філософське підґрунтя. Таким чином, філософсько-правова антропологія – це розділ філософії права, який за допомогою методології, заснованої на філософсько-антропологічному та деяких інших концептуальних підходах, вивчає людину, її потреби, інтереси, специфічні юридичні властивості як правової істоти, з'ясовує сутність, природу біосоціального індивіда з метою встановлення зв'язків між розумінням людини, її прав і правом як соціальним явищем, розкриваючи у такий спосіб закономірності, що входять у предмет філософії права.

Ще один аспект правової антропології стосується уявлення про невідчужуваність прав людини як безпосереднього критерію правомірності правової діяльності, пріоритету міжнародно-правових норм порівняно з нормами національного законодавства та ін. Проблеми, що постають перед професійними юристами, не можуть вирішуватися за допомогою накопичених раніше положень теорії правотлумачення. Іншим аспектом, притаманним державам, демократичні інститути яких знаходяться у процесі становлення, зокрема України, є активна участь у правотворенні широких верств населення, врахування громадської думки, пропозицій науковців і спеціалістів-практиків. Усі думки і висловлювання щодо удосконалення законодавства мають бути адекватно витлумачені законодавцем. Тому суб'єкти правотворчості повинні володіти методами, технікою, навичками адекватного розуміння правотворчих пропозицій, починів, ініціатив⁸.

Історія правової антропології, так само як і історія філософії, є самостійною масштабною і багатогранною проблемою. Не розраховуючи на всебічний розгляд цієї проблематики, треба все ж таки спинитися на деяких найбільш значущих аспектах, пов'язаних передусім з природно-правовою і позитивно-правовою природою правової антропології.

Процеси загальносвітового характеру на рубежі XX–XXI ст. спричинили ряд суттєвих змін у розвитку людства і торкнулися всіх сфер соціальної дійсності, зокрема правової⁹. Однією з сучасних тенденцій розвитку вітчизняного загальнотеоретичного правознавства є фундаменталізація його методології. Це проявляється насамперед у інтенсифікації філософсько-правових досліджень в Україні. У цьому напрямі українській загальнотеоретичній юриспруденції вдалося подолати світоглядно-філософський монізм, притаманний «адміністративно-командній системі» радянського періоду, відбулася певна плюралізація філософсько-правових підходів і концепцій. Однак зміни, що спостерігаються в сучасному світі, безпосередня причетність до них усіх країн світу, що стає дедалі більш глобалізованим, зміни, що відбуваються в країнах, які стають на демократичний шлях розвитку, свідчать, що актуальними дослідженнями специфіки предмета філософії права, її наукознавчого статусу, зокрема її зв'язків та співвідношення із загальною теорією права і держави. Ця проблематика, безсумнівно, є актуальною і для України.

На думку українських вчених, сучасні тенденції у зміні об'єкта й, відповідно, предмета загальнотеоретичної юриспруденції зумовлюють питання про стан її методології та визначають основні напрями вітчизняної правової науки. До таких тенденцій передусім належать глобалізація, деформалізація й антропологізація¹⁰.

Основні тенденції сучасного етапу розвитку суспільства пов'язані передусім з процесами глобалізації – всесвітнім процесом, що об'єднує національні утворення в єдину світову систему. Глобалізація передбачає зближення національних правових систем, створення єдиних правових стандартів, які мають першоджерелом сферу прав людини.

Названий процес передбачає застосування у методології насамперед системного підходу, структурного та функціонального методів дослідження. Цей методологічний підхід є необхідним інструментом розробки рекомендацій щодо адаптації правової системи України до європейського правового поля.

У зв'язку зі змінами в об'єкті й предметі юридичної науки уявляється до- речним проведення наукових розробок за такими напрямками, як:

- а) загальна теорія національного праводержавознавства,
- б) загальна теорія міжнародного права і міжнародно-державних інституцій (включаючи й міждержавні);
- в) загальна теорія будь-якого права й будь-яких державних утворень.

Деформалізація об'єкта і предмета загальнотеоретичних праводержавозна- навчих досліджень полягає в тому, що якісні межі того явища, котре відобра- жається поняттям права, дещо розмиваються, втрачають чіткість. Цей право- перетворювальний процес теж не є випадковим, він закономірно зумовлений реальними потребами перехідного стану, в якому перебуває нині Україна, зокрема необхідністю забезпечити підвищену динамічність, рухливість, гнуч- кість державно-юридичних інституцій, їх здатність швидко реагувати на соці- альні зміни, пристосовуватися до них.

Про антропологізацію як сучасний напрям досліджень у філософії права вже згадувалось вище. У цьому відношенні стосовно розвитку правової науки в Україні необхідно відзначити підвищену зацікавленість до вивчення закономірностей виникнення, функціонування й розвитку загальносоціальних прав, свобод і обов'язків людини та, як наслідок, становлення основ загальної теорії прав людини як неодмінного підрозділу, а тепер навіть концептуального ядра вітчизняної загальної теорії права та держави.

Як висновок доречно навести дві позиції, висловлені відомими українськи- ми вченими.

1. У фарватері змін, що відбуваються у світі, в Україні здійснюється вста- новлення єдиних принципів і стандартів, що є значущими для всього світового співтовариства. Права людини стають безпосередньо діючим правом і можуть застосовуватися всупереч закону, якщо закон суперечить фундаментальним правам людини: не відображає природно-правові засади; не відповідає загаль- новизнаним міжнародно-правовим принципам і нормам про права людини і громадянина; прийнятий нелегітимним органом державної влади тощо¹¹.

2. У сучасному українському правознавстві поширене філософське розу- міння права, що пов'язується з такими цінностями, як свобода, рівність, спра- ведливість, права та свободи людини. Це сприяє більш точному визначенню парадигм, принципів, моделей, змісту та обсягу наукового поняття права, пред- мета і методів відповідних теорій права і його цінності й водночас ефективнос- ті впливу права на людину та її розвиток¹².

Усі ці філософсько-ціннісні виміри права нині в Україні стверджують прин- цип верховенства права, яке є виразом загальнолюдських цінностей та проявом розвитку правової культури суспільства.

1. Максимов С. До питання про засади права: спроба систематизації. *Право України*. 2011. № 8. С. 38–45. 2. *Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (ETS No.5) із поправками, внесеними відповідно до положень Протоколу № 11. Збірка договорів Ради Європи. Українська версія*. Київ : Парлам. вид-во, 2000. 656 с. 3. *Васецький В. Ю.* Забезпечення прав та свобод людини шляхом удосконалення інституту юридичної відповідальності держави перед особою. *Часопис Київського університету права*. 2009. № 3. С. 25–30. 4. Максимов С. Проблеми правової антропології: антропо- логічні основи права. *Філософія права і загальна теорія права*. 2012. № 2. С. 148–155.

5. Табачковський В. Антропологія. Філософський енциклопедичний словник. Київ : Абрис, 2002. С. 28. 6. Кант І. Критика практического разума : в 4 т. Москва : Изд. фирма АО «Камі», 1997. Т. 3 : Основоположение к метафизике нравов. С. 351. 7. Козюбра М. Праворозуміння: поняття, типи та рівні. *Право України*. 2010. № 10. С. 10–21. 8. *Філософія права: проблеми і підходи: навч. посіб. для студентів спеціальності «Правознавство»* / за заг. ред. П.М. Рабіновича.. Юридичний факультет. Лабораторія дослідження теоретичних проблем прав людини. Львів: Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка, 2005. С. 74–82. 9. Журавський В. С., Зайчук О. В., Копиленко О. М., Оніщенко Н. М. Правові системи сучасності. Глобалізація. Демократизм. Розвиток / за ред. В.С. Журавського. Київ : Юрінком Інтер, 2003. 296 с. 10. *Філософія права: проблеми і підходи. Навчальний посібник для студентів спеціальності «Правознавство»* / за заг. ред. П.М. Рабіновича... С. 21. 11. Козюбра М. І. Правовий закон: проблема критеріїв. *Вісник Академії правових наук України*. Харків : «Право», 1993. № 2 (33) – № 3 (34). С. 92. 12. Бабкін В. Д. Право і закон: співвідношення. Право в системі соціальних норм: історико-юридичні аспекти: матеріали XIII історико-правової конференції (Чернівці, 20–22 травня 2005 р.). Чернівці : Рута, 2005. С. 3–4.

References

1. Maksymov S. Do pytan'nia pro zasady prava: sprob'a systematyzatsii. *Pravo Ukrainy*. 2011. № 8. S. 38–45. 2. Konventsiia pro zakhyst prav i svobod liudyny (ETS No.5) iz popravkamy, vneseny my vidpovidno do polozhen Protokolu № 11. Zbirka dohovoriv Rady Yevropy. Ukrainska versiiia. K.: Parlamentske vydavnytstvo, 2000. 656 s. 3. Vasetskyi V. Iu. Zabezpechennia prav ta svobod liudyny shliakhom udoskonalennia institutu yurydychnoi vidpovidalnosti derzhavy pered osoboiu. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava*. 2009. № 3. S. 25–30. 4. Maksymov S. Problemy pravovoi antropolohii antropolohichni osnovy prava. *Filosofiiia prava i zahalna teoriia prava*. 2012. № 2. S. 148–155. 5. Tabachkovskiy V. Antropolohiia. *Filosofskiy entsyklopedychnyi slovnyk*. K.: Abrys, 2002. S. 28. 6. Kant I. Krytyka praktycheskoho razuma : v 4 t. M.: Yzd. fyрма АО "Kamy", 1997. T. 3 : Osnovopolozheniye k metafyzike nravov. S. 351. 7. Koziubra M. Pravorozuminnia: poniattia, typy ta rivni. *Pravo Ukrainy*. 2010. № 10. S. 10–21. 8. *Filosofiiia prava: problemy i pidkhody. Navchalnyi posibnyk dlia studentiv spetsialnosti «Pravoznavstvo»* / P.M. Rabinovych ta in. ; za zah. red. P.M. Rabinovycha.. Yurydychnyi fakultet. Laboratoriia doslidzhennia teoretychnykh problem prav liudyny. – Lviv : Lvivskiy natsionalnyi un-t im. Ivana Franka, 2005. S. 74–82. 9. Zhuravskiy V.S., Zaichuk O.V., Kopylenko O.M., Onishchenko N.M. Pravovi systemy suchasnosti. Hlobalizatsiia. Demokratyzm. Rozvytok / Za red. V.S. Zhuravskoho. K. : Yurinkom Inter, 2003. 296 s. 10. *Filosofiiia prava: problemy i pidkhody. Navchalnyi posibnyk dlia studentiv spetsialnosti «Pravoznavstvo»* / P.M. Rabinovych ta in. ; za zah. red. P.M. Rabinovycha.. Yurydychnyi fakultet. Laboratoriia doslidzhennia teoretychnykh problem prav liudyny. – Lviv : Lvivskiy natsionalnyi un-t im. Ivana Franka, 2005. S. 21. 11. Koziubra M.I. Pravovyi zakon: problema kryteriiv. *Visnyk Akademii pravovykh nauk Ukrainy*. Kh.: "Pravo", 1993. № 2 (33) – № 3 (34). S. 92. 12. Babkin V.D. Pravo i zakon: spivvidnoshennia. Pravo v systemi sotsialnykh norm: istoriko-yurydychni aspekty: materialy KhIII istoriko-pravovoi konferentsii (m. Chernivtsi, 20–22 travnia 2005 r.). Chernivtsi : Ruta, 2005. S. 3–4.

Vasetsky Viacheslav. Legal anthropology: philosophical aspects from the standpoint of the position of the person in society.

Reforming the legal system of Ukraine, its aspiration to achieve European standards occurs at a time when the world is undergoing enormous changes when it departs from previous achievements, but has not yet imagined its present position and, in the general sense, it can not with certainty predict the future situation. In connection with scientific and

technological progress, scientists and public figures indicate the need for new directions in the legal field that would guarantee a worthy life in the future, its security, protection of its rights and freedoms.

Currently, the question is the general consideration of the relationship between person and society, the relationship between person and law, which is investigated by legal anthropology as one of the basic sections of the philosophy of law. Therefore the purpose of this paper is the philosophical aspects of legal anthropology from the standpoint of the position of the person in society, taking into account the features of the modern development of legal science in Ukraine are investigated. One of the most significant aspects is related to the natural-legal and positive-legal nature of the legal anthropology.

The current tendency of the development of general theoretical jurisprudence in Ukraine is the fundamentalization of its methodology. The main areas of domestic legal science primarily include globalization, deformatization and anthropologization. Globalization involves the convergence of national legal systems, the creation of common legal standards. The methodological approach involves the development of recommendations for the adaptation of the legal system of Ukraine to the European legal field. The deformation of the object and the subject of general theoretical studies involves the ability to respond quickly to social changes, adapt to them. Anthropologization as a modern direction of research in the philosophy of law in Ukraine is given increased interest in connection with the study of the laws of the emergence, functioning and development of social, human rights and freedoms.

The conclusion is made of following: at present time all the philosophical and value dimensions of law in Ukraine establish the principle of the rule of law, which is an expression of universal human values and a manifestation of the development of the legal culture of society.

Key words: legal anthropology, relationship of person and society, human rights.

DOI: 10.33663/0869-2491-2019-30-96-102